

BOEKBESPREKING

'HET RECHT OM TE JAGEN'. OVER DE ROL VAN DE ADEL IN DE ECONOMISCHE GESCHIEDENIS VAN DE REPUBLIEK

Naar aanleiding van Jan de Vries en Ad van der Woude, *Nederland 1500-1815. De eerste ronde van moderne economische groei* (Amsterdam: Uitgeverij Balans, 1995).

Onlangs verscheen het nieuwe handboek voor de economische en sociale geschiedenis van de Republiek van de hand van de Nederlandse hoogleraar A. van der Woude en zijn Amerikaanse collega J. de Vries. Voor de Nederlandse geschiedschrijving over de adel is dit boek niet zonder betekenis. Het is namelijk het eerste handboek over de economische geschiedenis van de Republiek waarin een speciale paragraaf is gewijd aan de rol van de adel. Dat is op zichzelf al een goede zaak. In vroegere overzichtswerken op dit gebied werd de adel in het gunstigste geval terloops genoemd en meestal op een wat denigrerende wijze. De gedachtengang was toch dat de adel een soort vreemde eend in de bijt was in de Nederlandse economie. Welke positieve rol had deze stand dan ook kunnen spelen in een republiek die dreef op handel? Er is, zoals bekend, met name het afgelopen decennium evenwel zeer veel bekend geworden over de adel in een groot aantal provincies. Het is daarom ook terecht dat in dit nieuwe handboek, dat de pretentie heeft de vele recente ontwikkelingen in het vakgebied te hebben verwerkt, ruimte is vrijgemaakt voor de lotgevallen van deze stand.

Hoe is de beoordeling van de economische activiteiten van de Nederlandse edelen uitgevallen? In velerlei opzicht is dat beeld in ieder geval een stuk realistischer dan het oude beeld van verpauperde landjonkers zoals dat geschetst werd in J.G. van Dillens *Van rijkdom en regenten* uit 1970. Over adelsgeschiedenis was toen, zeker in economische zin, nog nauwelijks iets bekend zodat deze lacune in het werk van Van Dillen niet kan verbazen. Tegen diens uiterst sporadische opmerkingen over de edelen hier te lande steekt het werk van Van der Woude zeer

gunstig af: 17 pagina's op een totaal van 834 pagina's tekst oftewel zo'n 2%. Dat is een hoeveelheid stof die, gezien het beperkte aantal promillen dat de adel van de bevolking uitmaakte (zie p. 608), redelijk recht doet aan de adel. In de economische geschiedschrijving bestaat de Nederlandse edelman voortaan daadwerkelijk, en dat kon van oudere handboeken niet worden gezegd.

Van der Woude en De Vries stellen in deze paragraaf, met de intrigerende titel 'Het recht om te jagen' een bekend cliché aan de orde. Dat is de onder economisch-historici gangbare gedachte dat de adel 'een vegeterende groep (was) die niets bijdroeg aan de economische ontplooiing van het land'. Of dit nu wel of niet het geval was, is een vraag van gewicht omdat met zo'n discussie de adel uit het verdomhoekje kan worden gehaald waar hij onder de economen altijd heeft gezeten. Niet veel historici houden zich met de rol van de adel in de economie bezig. De economisch-historici zien vanwege het hier aangehaalde cliché de edelen meestal niet staan en de niet-economen zijn meer geïnteresseerd in onderwerpen waar de economisch-historici niet veel mee kunnen: levenssfeer, tuinaanleg, huizen, inrichting, politieke invloed, demografische ontwikkelingen etc. Dwarsverbindingen tussen de economische en de meer cultuur-historische geschiedschrijving zijn er daardoor te weinig. Wanneer het oude beeld in een vooraanstaand handboek wordt doorbroken, en de rol van de adel in de economische ontwikkeling meer reliëf krijgt, zou dat de adelsgeschiedenis zeker ten goede komen.

De vraag is evenwel of het cliché daadwerkelijk doorbroken wordt. Het antwoord van de auteurs is namelijk tamelijk dubbel-

zinnig uitgevallen. Enerzijds worden er een aantal duidelijke positieve bijdragen van de adel aan de economische ontwikkeling gesignaleerd. Deze vloeiden voort uit het bezit van onroerend goed, en met name land, door de adel. Zo had de adel belangstelling voor droogmakerijen, verveningen, ontginningen, bosbouw en nog een aantal aan grondexploitatie verwante activiteiten. Verder waren er edelen die waterrechten van molenbeken bezaten en daaruit forse inkomsten wisten te bemachtigen. Beleggingen buiten de agrarische sector werden niet geschuwd. Edelen bezaten aandelen in de VOC en de WIC, leenden geld uit aan particulieren (op zich een aardig gegeven dat het beeld van de immer verarmende edelman op losse schroeven zet!) en hadden belangstelling voor buitenlandse effecten. Dat laatste mag vooral voor de Drentse adel opmerkelijk worden genoemd. Activiteiten genoeg dus. En verder weiden De Vries en Van der Woude breed uit over de manieren waarop de edelen hun politieke macht aanwenden om hun inkomsten uit bestuurlijke functies te vergroten. Dat laatste verklaren zij uit de problemen in de agrarische sector ten gevolge van de lage graanprijzen tussen ca. 1650 en ca. 1750. Beleggingen in land renderden toen slecht zodat de edelen gedwongen waren naar andere inkomstenbronnen uit te zien. Al met al wordt een beeld opgeroepen van een stand die enerzijds met grote problemen kampte in de neergaande fase van de seculiere trend, maar anderzijds op vaak inventieve wijze alternatieve inkomstenbronnen wist aan te boren. De conclusie van beide auteurs komt daarom nogal als een verrassing. Zij sluiten af met de opmerking 'dat de adel in de Republiek niet tot de ondernemende groepen heeft behoord. Zijn economisch doel ging niet verder dan het beschermen en in stand houden van het voorvaderlijk bezit om (...) een bepaalde levensstijl te kunnen handhaven' (p. 624). Deze conclusie komt mede tot stand op grond van de overweging dat edelen zich onthielden van activiteiten in handel en nering omdat die tot standsverlies zouden leiden. Ook voor Van der Woude en De Vries blijven de edelen dus een sociale categorie

die niet goed paste in de Republiek.

Het is een conclusie die enige vragen oproept. Zo is het onduidelijk waarom pogingen om het voorvaderlijk bezit in stand te houden niet mogen worden gerekend tot 'ondernemend gedrag'. Het was voor de edelman (of -vrouw) immers een grote opgave om in een web van familiebelangen, politieke intriges en een onzekere agrarische ontwikkeling de inkomsten op peil te houden. De ideale ondernemer is in de ogen van Van der Woude en De Vries kennelijk de naar winstmaximalisatie strevende, individualistische negentiende-eeuwse ondernemer waarvan de Hollandse koopman een soort voorloper zou zijn. Inderdaad gaat dat beeld voor de adel niet op. Maar ook die koopman kon steeds minder aan dit beeld beantwoorden. Het probleem in de Hollandse economie van de tweede helft van de zeventiende en de gehele achttiende eeuw was immers dat handel en nering kwijnden? Kennelijk kan men het van burgerlijke beleggers wel billijken dat zij hun geld investeerden in het buitenland, maar wordt de adel veroordeeld omdat deze zich niet 'bekeerde' tot handel en nijverheid. Dat de belangstelling daarvoor niet groot was, vloeide overigens ook voort uit de druk der omstandigheden. In het oosten van het land, waar verreweg de meeste edelen woonden, waren handel en nijverheid nu eenmaal van aanzienlijk minder gewicht dan in het westen. Buiten de landbouw waren er daar nauwelijks nog andere opties dan effectenbezit of inkomsten uit ambten. Overigens, elders in hun werk laten de auteurs niet na te beklemtonen van hoeveel gewicht de agrarische sector was voor de economie. Dus komt de vraag op of er iets mis was met de adellijke belangstelling hiervoor.

Zou men niet een geheel andere conclusie moeten trekken? Zou men niet eenvoudigweg kunnen stellen dat de adel niet veel anders opereerde dan andere vermogensbezitters? Natuurlijk was er de nadruk op de adellijke levensstijl, waarom niet? Natuurlijk, de adel 'parasiteerde'. Maar is dat niet een verwijt dat zo'n beetje de gehele elite treft? In economische zin deden de edelen

wat zoveel vermogensbezitters deden in de achttiende eeuw. Er werd fors belegd in grond maar daarnaast in alles wat ook maar enigszins rendeerde: ambtelijke functies, compagnieën, buitenlandse effecten, soms ook de nijverheid en verder overheidspapieren en onderhandse leningen.

Misschien is het goed nog eens terug te grijpen op een ander oud handboek, namelijk I.J. Brugmans *Paardenkracht en mensenmacht* uit 1961, dat handelde over de tijd na de val van de Republiek. Brugmans stelde voor het begin van de negentiende eeuw: 'De Nederlandse kapitalist gevoelde niets voor beleggingen in inheemse industrieën, hij wenste landbezit, nam hypothecken en kocht

obligaties'. Dit is een typering die niet alleen voor de Nederlandse kapitalist maar ook voor verreweg de meeste edelen gold. De adel mag zo zijn eigenaardigheden hebben gehad op het gebied van status- en standsbesef. Maar in economische zin was de adel, zeker in de achttiende eeuw, in de 'handelsrepubliek' beslist geen Fremdkörper.

Maar deze kritische aantekening laat onverlet dat het zeer te waarderen is dat Van der Woude en De Vries de studies die er de afgelopen tijd zijn verschenen over de adel een plaats hebben gegeven in dit nieuwe handboek.

S.W. Verstegen
